

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti
Evropský sociální fond

Přehled dějin evropského umění

Románské umění ve Španělsku

přednášející: Ing. Petr Macek, PhD.

Románské umění ve Španělsku

Raně středověké Španělsko odráží ve vyhrcořenější podobě obecnější situaci, která nastala v oblasti Středozeří po arabské expanzi.

Pro pochopení následného vývoje je nutno sledovat dějiny od příchodu a usazením Vizigótů v 5. století. Jejich příchod na Pyrenejský poloostrov nebyl přímý, při svých cestách prošli územím Byzantské říše a následně Itálií. S tam usazenými Ostrogóty udržovali u nadále těsné styky, které trvale ovlivňovaly místní umělecké projevy. Vykrytalizoval zde proto již v předrománském období typický styl spojený s osobitým vizigótským, orientem silně ovlivněným projevem. Typickými znaky jsou zejména podkovovité tvary, které určují nejen podobu apsid, ale často i klenebních oblouků, či dokonce samotných kleneb.

Rozvíjející se tvorba byla přerušena arabským vpádem, vrcholícím roku 713, i když visigótské umění se i nadále na neobsazeném území rozvíjelo. Zmínit je třeba patrovou královskou kapli (někdy uváděnou jako světskou královskou halu) v Narancu z 9. století, přestavěnou později na kostel P. Marie.

Řada zmíněných projevů vizigótské kultury pak formulovala, přesněji ovlivňovala umění severních oblastí, v době kdy se jižní oblasti ocitnuly pod přímým vlivem islámu, který na své okolí působil dvěma zásadními směry. Prvním je samotná umělecká tvorba, která z náboženských důvodů vyloučila zobrazování figur a soustředila se na složitě komponované dekorativní útvary vycházející zejména z vegetabilního základu kombinovaného s přísně geometricky budovanými systémy. Tato složka islámské kultury svojí bohatostí a neobyčejně propracovanou rafinovaností oslovovala i křesťanské protivníky (a to ať již vědomě, či podvědomě). Druhým, možná ještě podstatnějším vlivem byla na svou dobu nábožensky poměrně tolerantní a proto multikulturní společnost na jihu poloostrova, která byla kulturně i vědecky na daleko vyšší úrovni, než křesťanský sever.

Románské umění bylo proto nuceno sledovat dva zásadní směry. Prvním bylo ideovými důvody podložené záměrné vyhranění oproti jihu. Druhý a lze říci, že častější směr odpovídal přejímání určitých prvků a někdy i větších celků. Mohlo se jednat o prosté okouzlení tímto tak odlišným prostředím, nebo o záměrnou snahu zmocnit se jeho projevu. Tím měla být nejčastěji demonstrována nadřazenost jinými prostředky před rozvinutím rekonquisty neproveditelná. V reálném světě se ale uvedené jednotlivé možnosti prolínaly a vzájemně kombinovaly.

Na severu Pyrenejského poloostrova se tvorba rozčlenila do dvou hlavních směrů sledujících odlišná východiska. Východní část území se více přimykala ke stylu pronikajícímu z (jižní) Francie. Západní část dokládá poměrně silný vliv islámského umění. Nejednalo se zde pouze o přejaté motivy v rámci ideového soupeření nejmocnějších složek společnosti. Islámské motivy byly neobyčejně úspěšné ve zcela odlišném prostředí. Zejména méně rozvinuté oblasti tomuto vlivu ve své rustikalizované tvorbě značně podléhaly. Projevy islámské kultury zde paradoxně podporovalo i navázání na starší Visigótské umění. Některé jeho projevy (zejména již zmíněné podkovovité tvary) činily z islámského projevu něco spíše známého a v daném teritoriu dlouhodobě zakotveného, než zcela cizorodého.

Pro Katalánii byl typický poměrně tradicionalistický styl. Francouzské inovace se objevovaly jen řídce (Rhodes, kostel opatství, po roce 1022), často navíc ve výrazně redukované podobě. Závěr s velkou apsidou obkružoval ochoz, přidružené ochozové kaple byly většinou vynechány. Mnohdy docházelo dokonce i k vypuštění ochozu samotného. Výraznými stavbami jsou katedrály v Urgelu, případně kostel sv. Petra v Galligansu.

Dekoratívneji pojaté islámské umění zřejmě nepřímou ovlivnilo i podobu klášterních konventů, kde vznikaly velice bohatě dekorovaná čela ochozů vymežující rajský dvůr (viz Gerona, Ripoll, Tarragona, Silva a další). Základní skladba odpovídala běžným evropským standardům, tektonické členění však často téměř mizelo pod bohatým dekorem. V Evropě umělecky spíše zdůrazňované konstrukce zde byly zakrývány a ve svém konečném účinku vlastně potlačovány.

Západní část křesťanského území, kde se výrazněji projevovaly zmíněné smíšené vlivy, byla v klasičtějším románském stylu postavena katedrála v Ávile (od 1100), Salamance, či Zamoře (pol. 12. století). I zde však nad konstrukcí vítězil dekorativizmus. Věž nad křížením v poslední uvedené lokalitě dokládá tento bizarní posun jihofrancouzských vlivů směrem k originálně pojímané bohaté dekoraci. Na stěnách užívané „běžné“ románské motivy jsou zde zdrobnělé a mají opět spíše charakter dekorace. Ještě výraznější posun doznalo zastřešení. Již užitý materiál přinášel daleko bohatší a členitější povrch. Zastřešení bylo navíc kladeno v naprosté většině přímo na klenby (viz i jižní Itálie), což zapříčinilo někdy velice složité a opět silně dekorativně působící tvary (viz např. zastřešení věže v Zamoře, odpovídající rubu členité melounové klenby).

Výraznější francouzské vlivy byly spíše ojedinělé. Řešení kolegiátního kostela v Toru odkazuje dokonce přímo na baziliku ve Vézelay.

Nejmonumentálnější románskou sakrální stavbou poloostrova je nepochybně katedrála v Santiago de Compostela, vzniklá postupně v době kolem roku 1200. Místo s údajným hrobem sv. Jakuba Většího se stalo nejslavnějším a nejnavštěvovanějším poutním místem na území celé Evropy. Ve středověku dokonce vznikla celá síť cest doplněných kostely, kaplemi, kláštery, nemocnicemi, ubytovnami (hospic), či hospodami podporujícími obrovské počty putujících.

Enormní zájem místních stavebníků doplněný vlivem dalších přispěvatelů způsobil, že se tato stavba svému prostředí vymyká. Nejvýraznější je zde bezprostřední francouzský vliv odkazující na své největší a nejvýstavnější katedrály. V zásadě se jedná o podélnou stavbu určenou bazilikálním trojlodím. Hlavní směr je však přetnut stejně (dispozičně i rozměrově) řešeným transeptem, který do kompozice vnáší silný centralizující akcent umocněný věží nad křížením. Vlastní závěr plně odpovídá apsidou, ochozem a z něho vybíhajícími odsazenými kaplemi francouzským předlohám.

Naopak západní průčelí je atypické postavením věží, které se nevážou na bazilikální trojlodí, ale jsou k němu v podstatě zevně přisazeny. Stavba tak získala daleko účinnější a zejména monumentálnější průčelí, které však svojí skladbou odpovídá spíše severoitalským řešením.

„Katedrální“ rozvrh je doplněn i řadou detailů. Sochařský výzdoba dokládá místní dekorativnější pojetí. Nejlépe lze tento posun ukázat na slavném západním portálu, krytém pětídílnou předsíní. Rozbujelý ornament i náročná sochařská výzdoba zde pokrývá, a tím i částečně skrývá, architektonické prvky.

Zmíněný silnější islámský vliv převažující spíše v západních částech poloostrova se vyznačuje zejména podkovovitými oblouky arkád v interiérech a vršenými pásy slepých arkád na fasádách. Stavby tohoto typu se objevují zejména v okolí Segovie a v oblasti Sahagún.

Uvést je možné např. centrální kostela Božího hrobu v Torreos del Rio (přelom 12. a 13. století). Pozoruhodná je zejména klenba kupole centrálního prostoru. Vlastní polokoule je vynášena masivními hranolovými žebry. Ta jsou umístěna do paralelních dvojic tvořících základní hvězdovitý motiv doplněný dalšími úseky žebor doplňujících koutové trojčetné útvary umožňující přechod z oktogonu na kruh. Dekorativní řešení klenby je zde navíc podpořeno exteriérem stavby, kde byla nad vrcholem kupole osazena drobná polygonální věžice. Průběh žebor tak nečekaně získává zcela logický smysl.

Mimo poslední téma dokládající provázanost jednotlivých částí stavby jsou zde odkazy na islámské umění zcela jednoznačné. Je zajímavé, že popsany typ klenby se objevuje i ve zcela odlehklých oblastech, kde docházelo ke střetům mezi křesťanstvím a islámem. Zmínit je zde nutno zejména Arménii a Gruzii, kde se nacházejí v podstatě totožné klenební obrazce. Pokud však analyzujeme základní principy (k nimž je možné ještě dodat drobná štěrbinovitá okna prolamující klenbu v jejím nejproblematictější úseku při korunní římsě) dostáváme se k prvotnímu a veškeré následné varianty zásadně ovlivňujícímu umění Byzance, přesněji Konstantinopole.

I ve Španělsku se objevovaly atypické stavby vycházející ze snahy napodobit uctívaná místa, přesněji tam vzniklé objekty. Jedním z nejzajímavějších staveb je templářský kostel v Tomaru stavěný po roce 1187. Pozdně románská centrální kompozice je místní variací na kostel Božího hrobu, který se v rozličných variantách objevuje na území celé Evropy. I zde se ale uplatňuje místní silně dekorativní pojetí. Zejména stěny střední převýšené polygonální části nesou islámem silně ovlivněný dekor.

Bohatost místní architektury dokládají i stavby zcela odlišného pojetí, které na území pyrenejského poloostrova přináší v poměrně čisté podobě langobardskou architekturu severní Itálie.

Sochařská výzdoba se jako jinde v Evropě váže zejména na výzdobu portálů. Rozlišovat lze dvojici základních výrazových možností. Vliv antikou poznamenaného díla je patrný ve Frómistě a Ripollu. I zde se ale tento směr prolíná s „barbarskými“ motivy včetně mýtických tvorů a zejména popisnými figurálními kompozicemi s velkým počtem postav. Výraznější projev narativního realismu (až naturalismu), který je ostatně pro Španělsko typický v jeho celých uměleckých dějinách, můžeme spatřovat na výzdobě katedrály v Ávile.

Mimořádně se dochovala i díla ze dřeva. V této souvislosti je uváděn zejména sytě polychromovaný oltář z již vícekrát v přehledu uváděného Tahullu. Trojdílné zobrazení obsahuje ve střední části mandorlu s trůnícím Kristem, doprovázeným po stranách symetricky do dvou pásů řazenými světcí umístěnými do dobově typického architektonického rámce tvořeného slepými arkádami na štíhlých sloupcích.

Nástěnná malba monumentálních, silně geometrizovaných kompozic i detailů se vyskytuje zejména v Katalánii (např. S. María, Bohí). Nástěnné malby v kostele S. María (Tahull) naopak vykazují ve svých naturalistických scénách jisté vazby na normanské umění, dekorativní bordury s mýtickými tvory naopak svým geometrickým pojetím odkazují na inspiraci směřující možná až ke staršímu umění Vizigótů. Malby v kostele San Isidor (León) vykazují silnější francouzské vlivy inspirující se nejspíše knižní malbou. Nejmonumentálnějším prostorem je malovaný samostatný prostor katedrály v Leonu, tzv. „panteon“ z let 1063 – 1100.

V uměleckém řemesle převládal islámský vliv. Příkladem může být hedvábná látka s motivy pávů (12. stol.) přímo odkazující na dílny z jihu poloostrova

Literatura:

Rolf Toman (red.): Románské umění. Bratislava Slovart, 2005.

Dějiny architektury: Praha Odeon 1990.

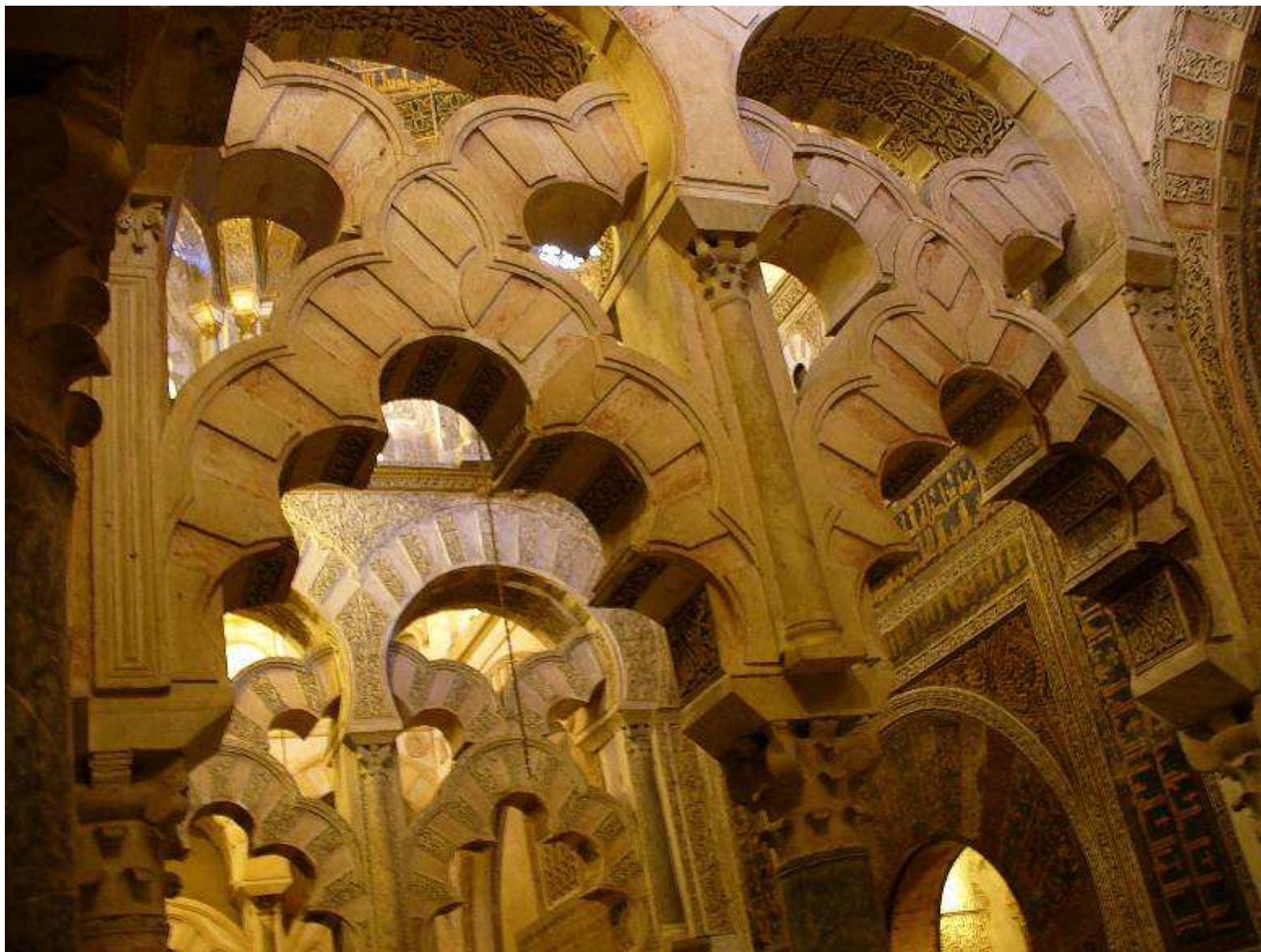
Wolfgang Braunfels: Abendländische Klosterbaukunst. Köln DuMont, 1985.

José Pijoan: Dějiny umění 3, Praha Odeon, 1978.

Conant, K. J.: Carolinian and Romanesque Architecture, 800-1200. New York - Harmondsworth, 1974.

René Huyge (red.): Umění středověku. Umění a lidstvo. Praha Odeon 1969.

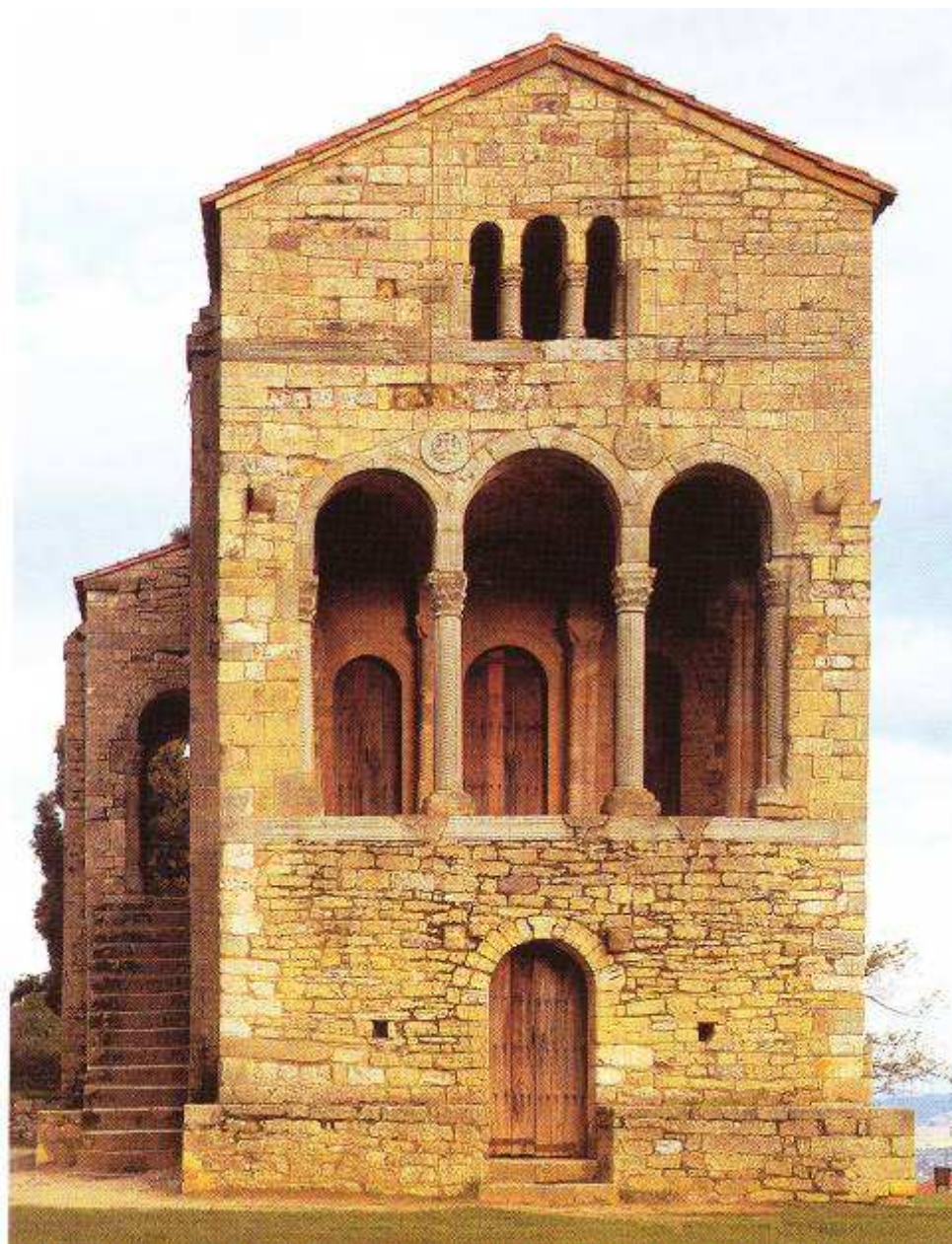
Harvey, J.: The Cathedrals of Spain. London 1957.

Cordoba, velká mešita

Cordoba, velká mešita

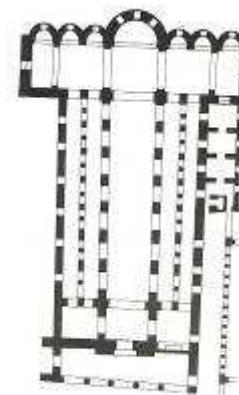
Naranco - kostel upravený z palácové kalpe 842-850

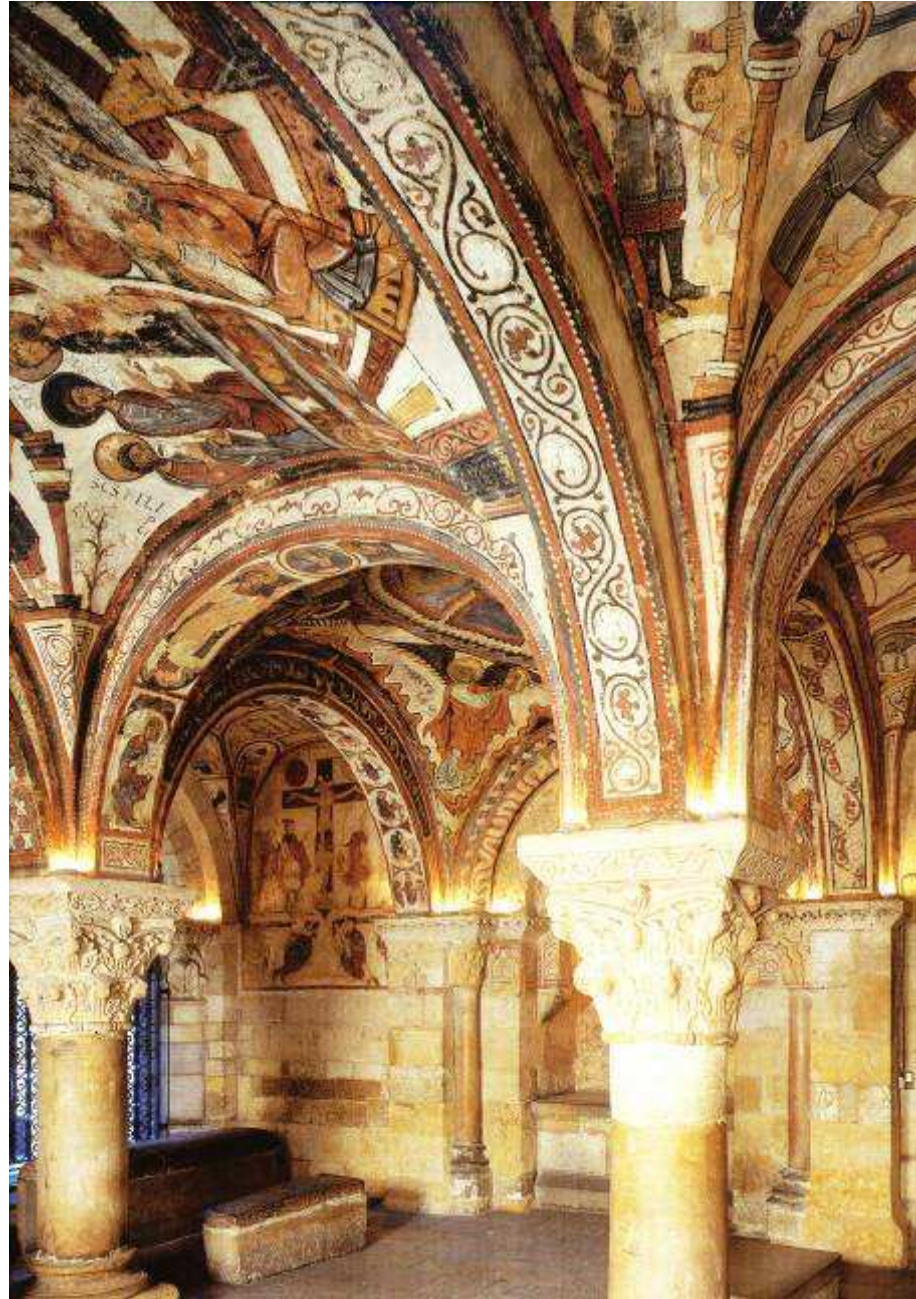

Rhodes, opatství Sant. Pere, svčeno 1022

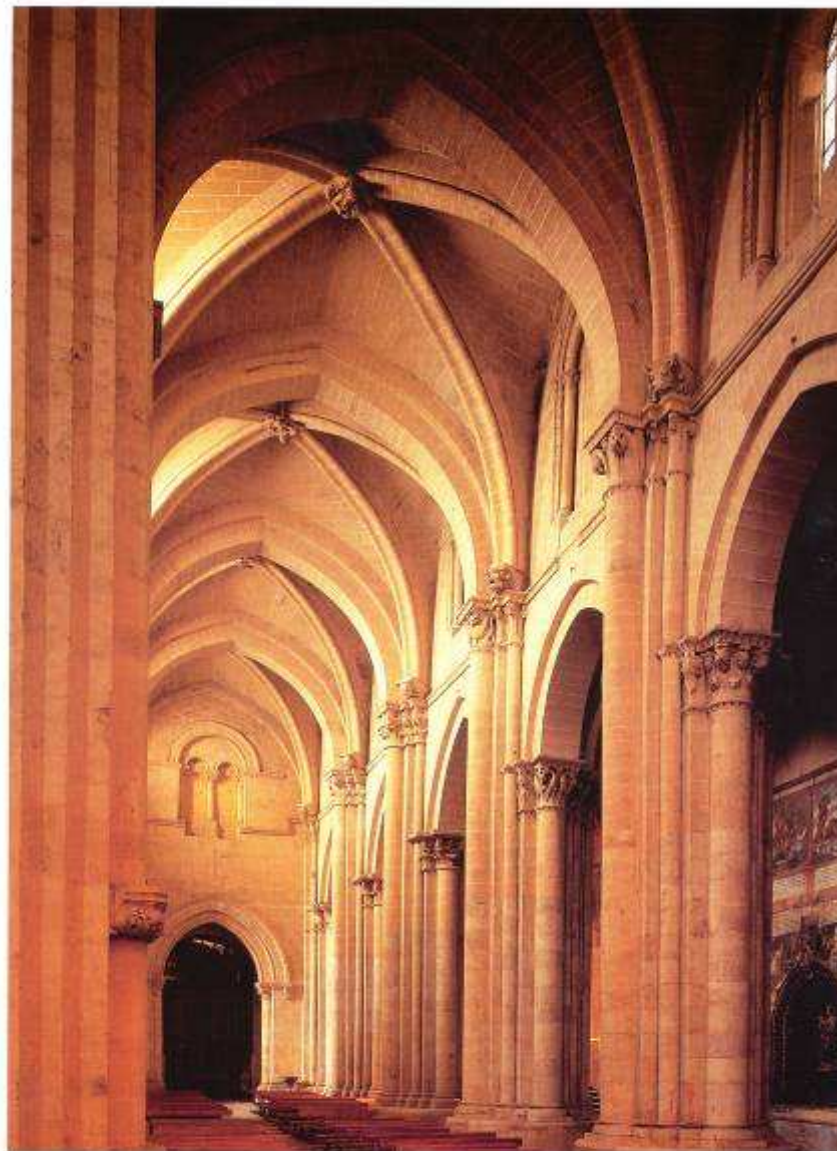

Ripoll, klášter s kostelem S. Maria,
svěceno 1032

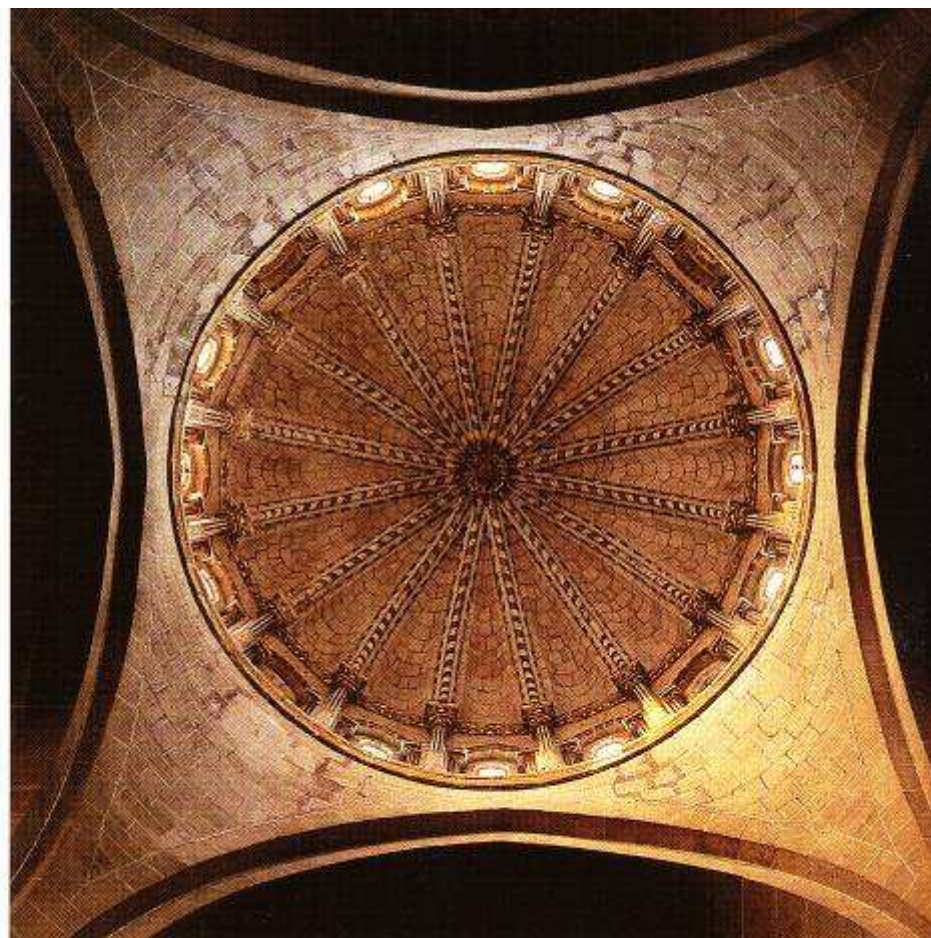

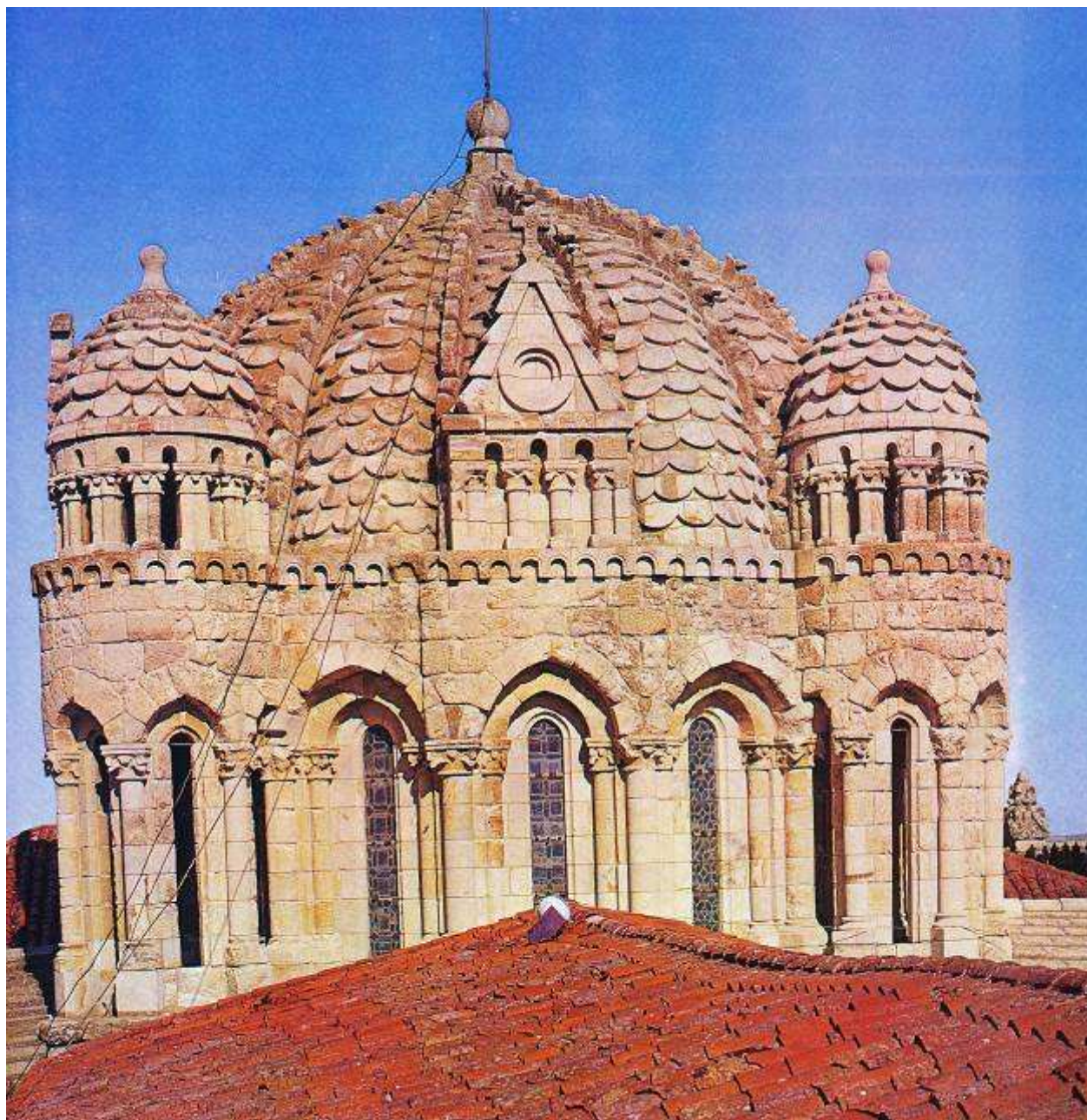
Leon, katedrála S. Isidor, Panteon s výmalbou, 1063-1100

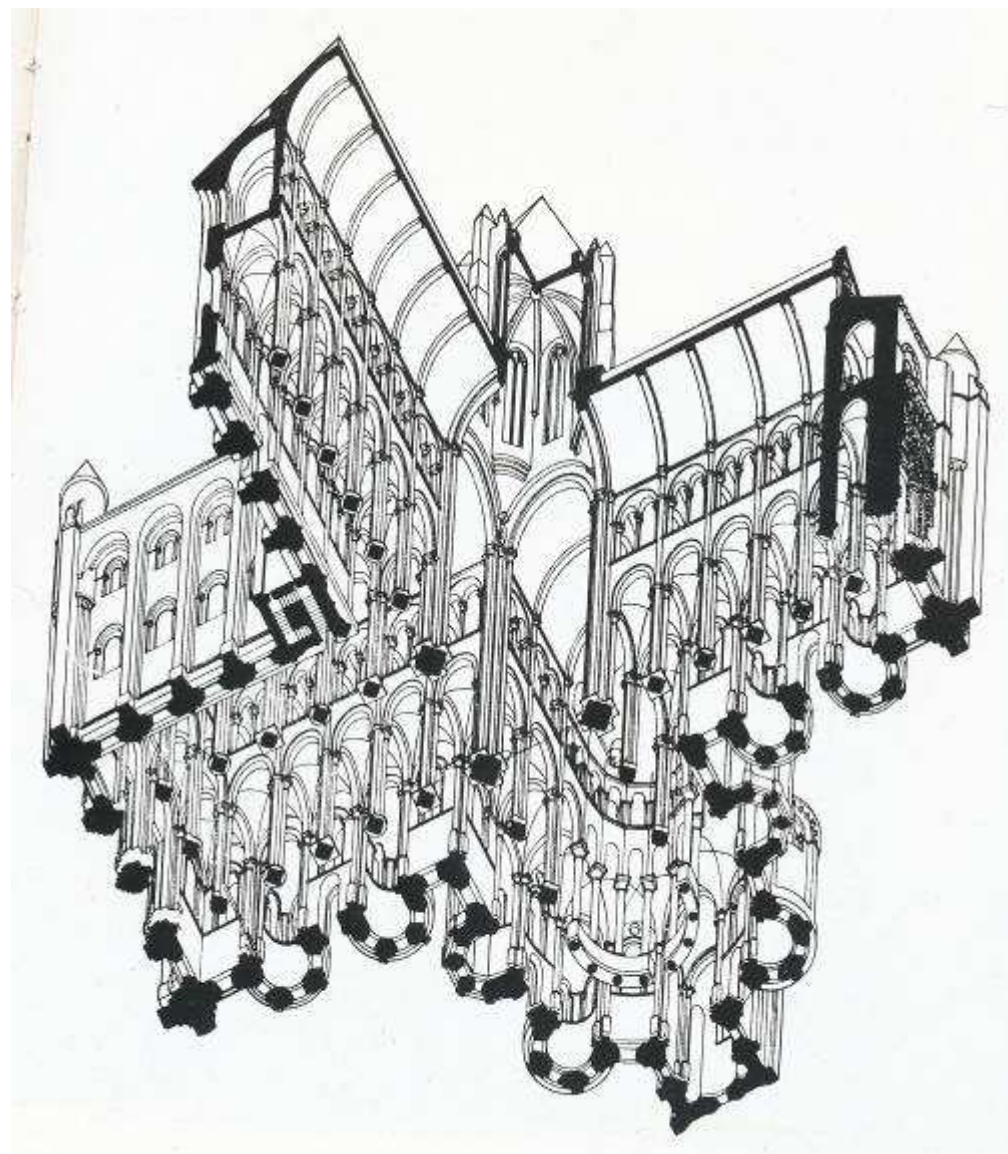
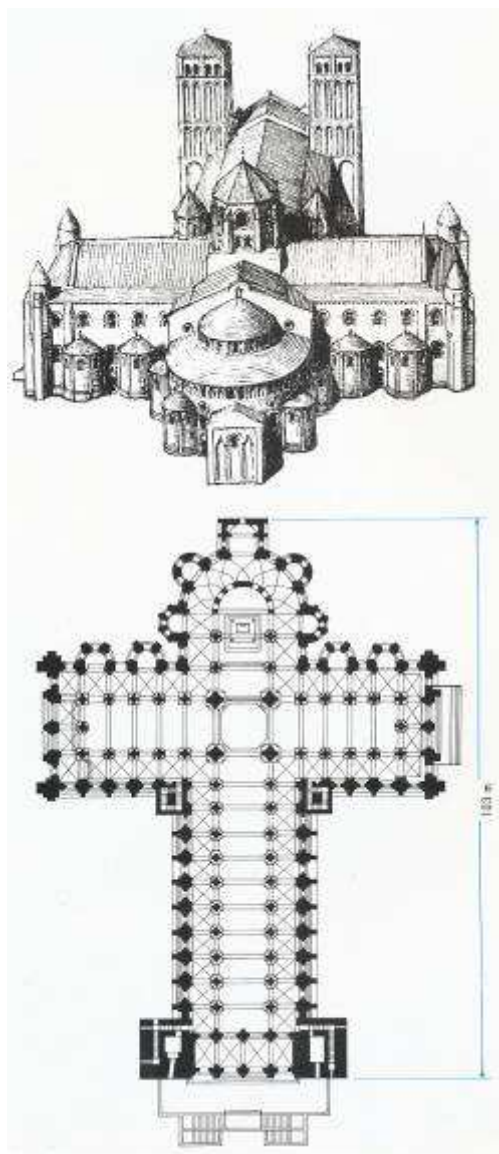
Salamanca, katedrála, int. hl. lodi, 2. pol.12. století

Zamorra, katedrála 1151-1171

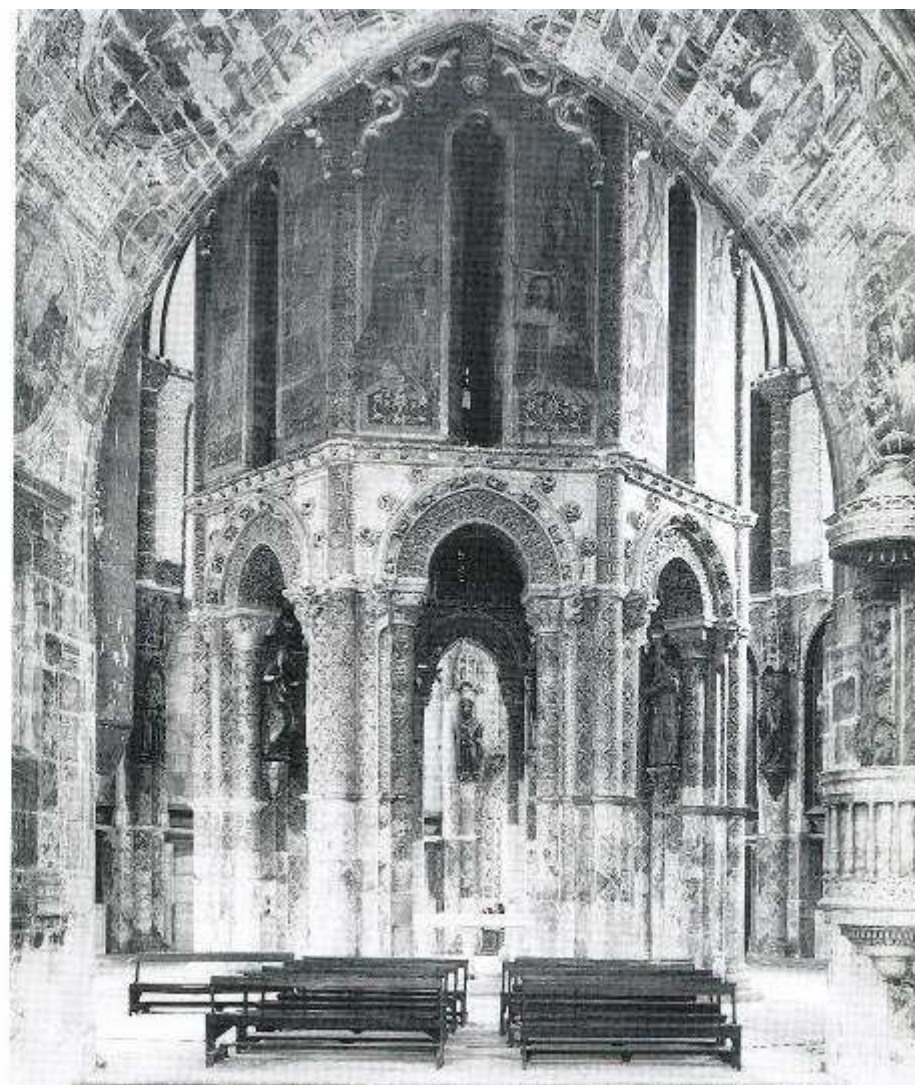
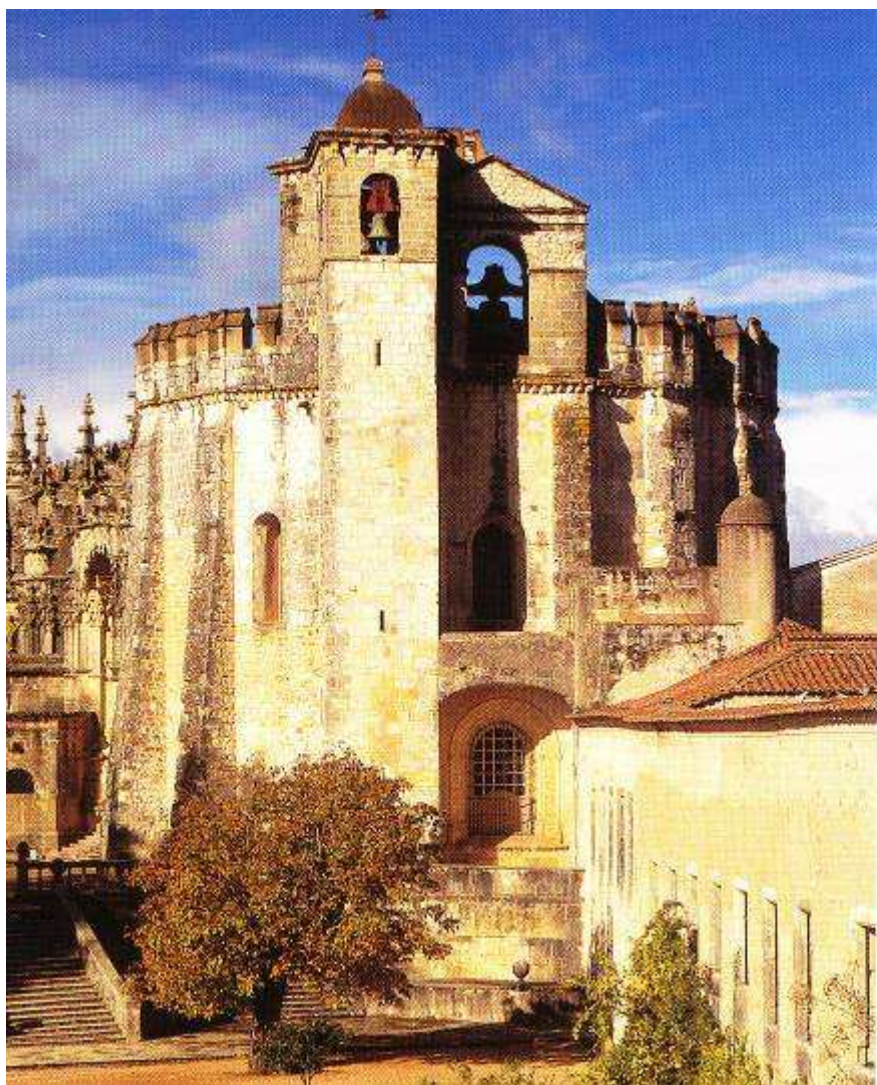
Zamora, katedrála, kupole nad křížením

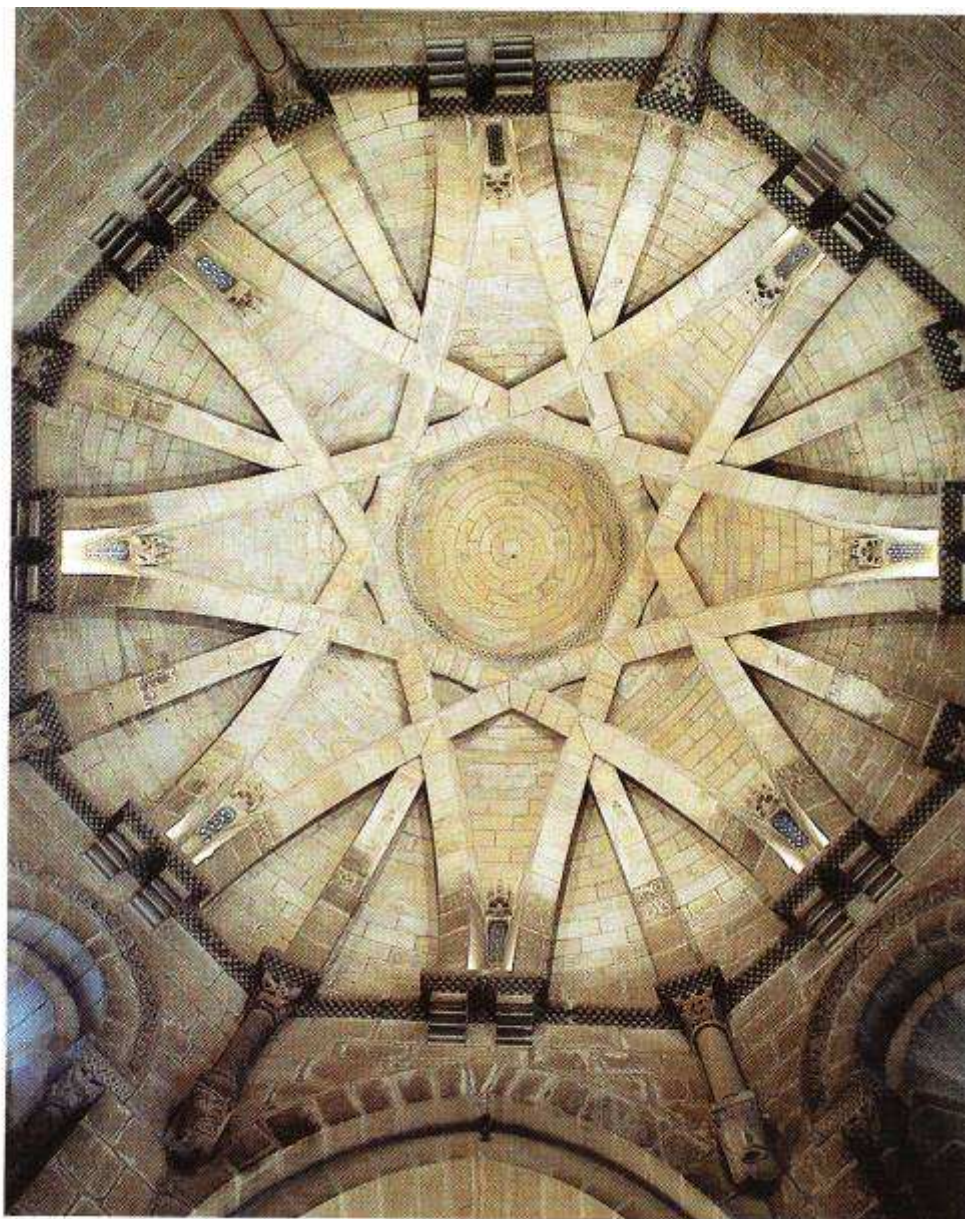
Santiago de Compostela rekonstrukce 1075-1125

Santiago de Compostela, pohled do ranseptu , sklonek 11. století.

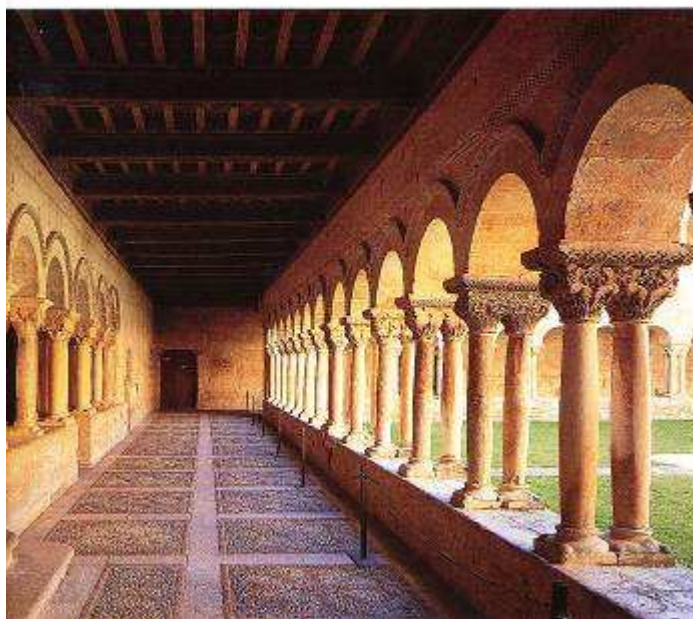
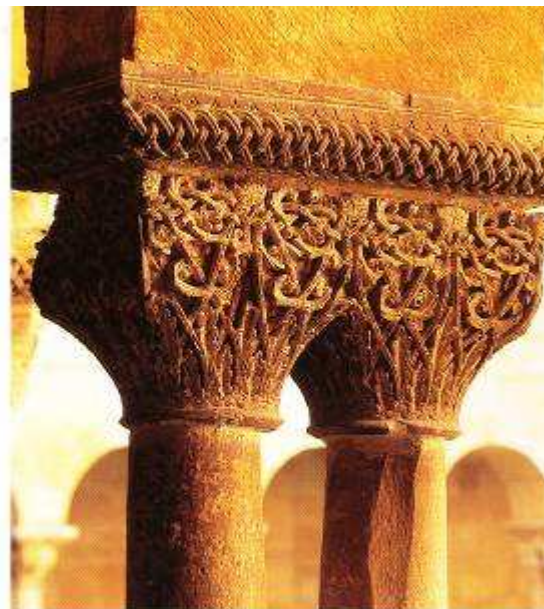
Tomar - templářský kostel, centrála po r. 1187

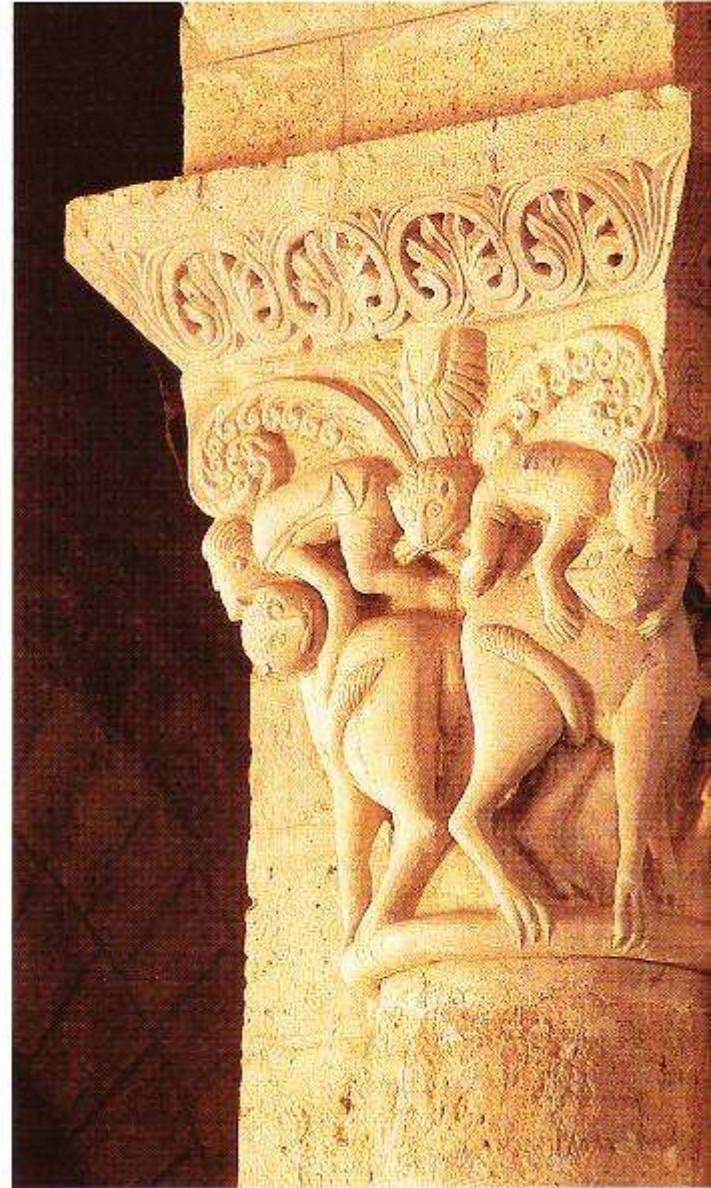
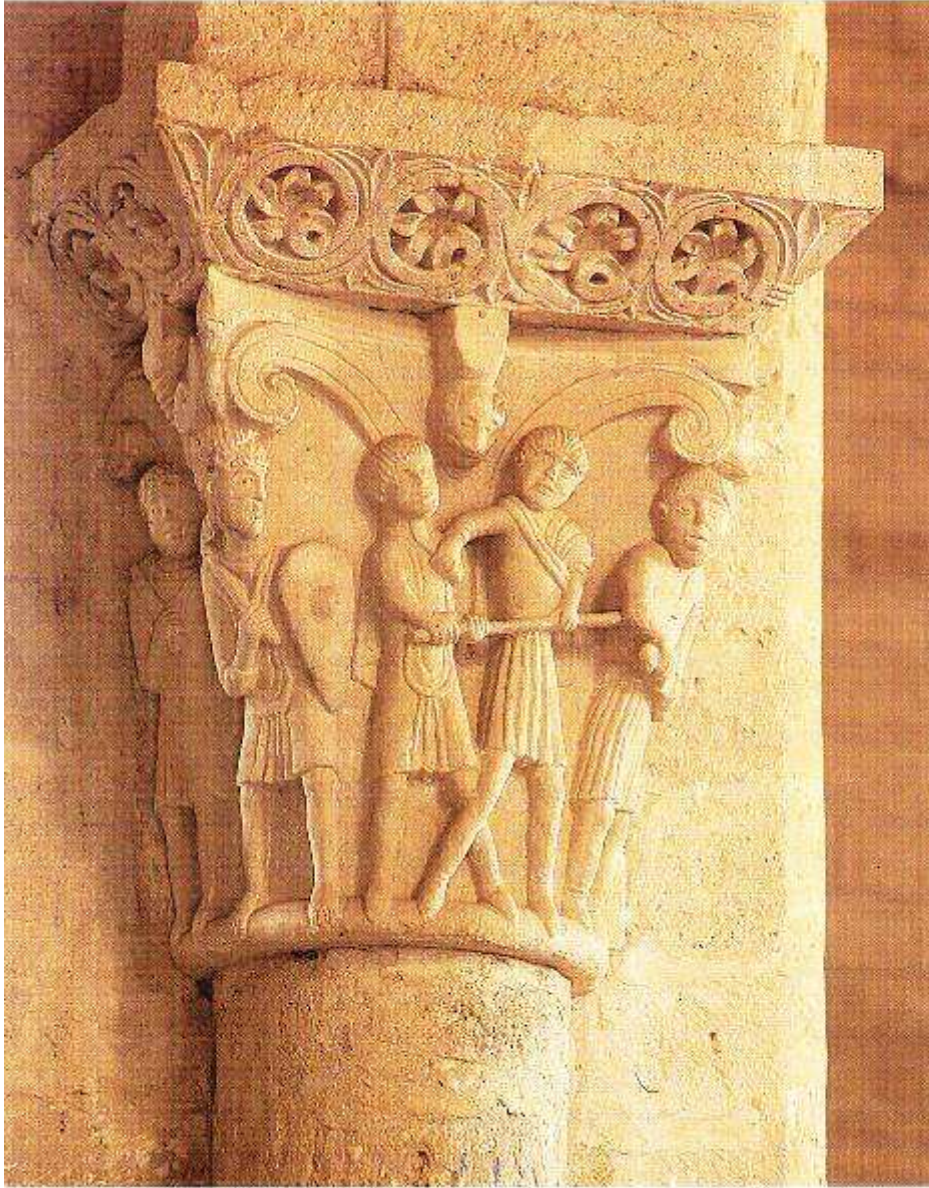
Torres dek Rio.kostel Božího hrobu, přelom 12.-13. století

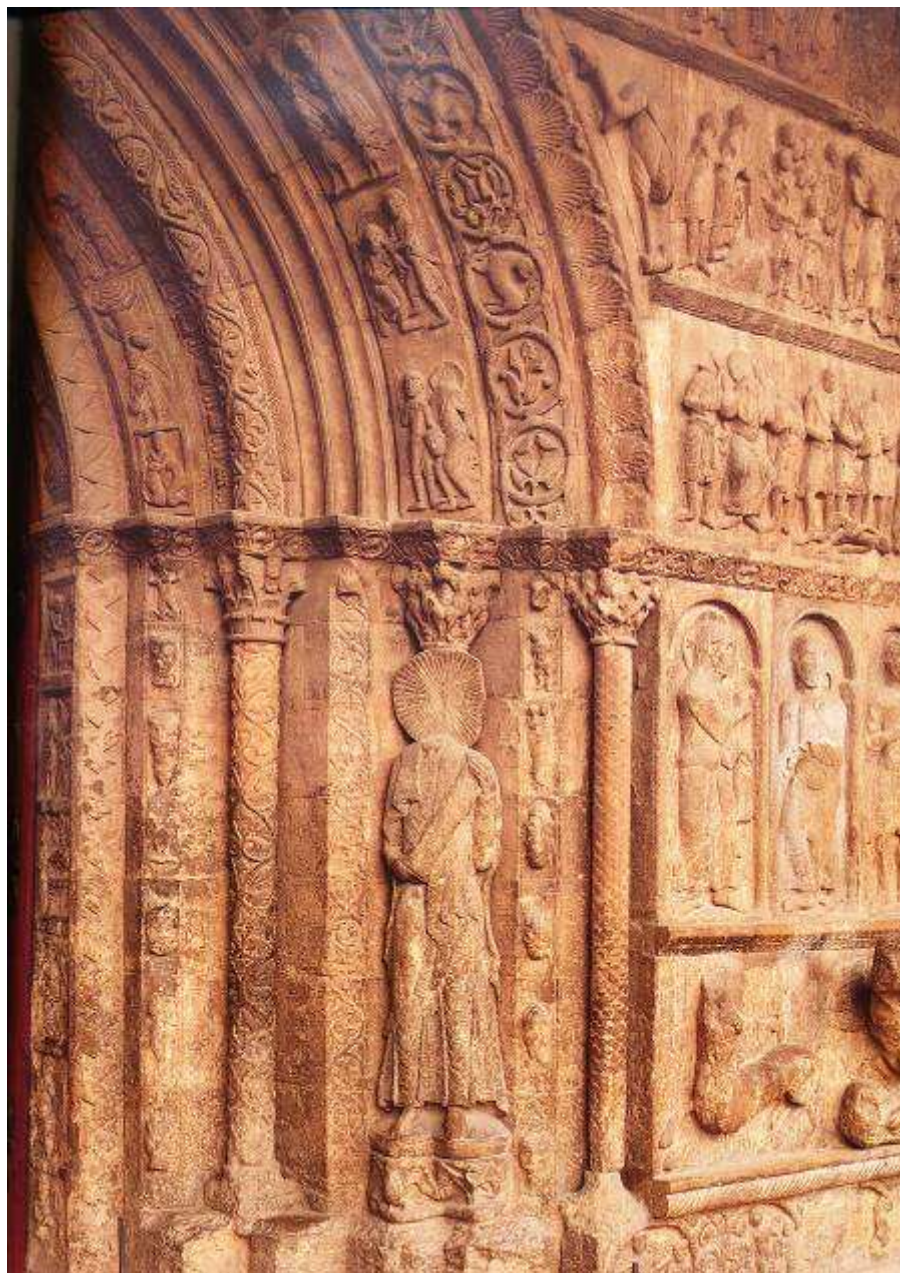
Tarragona, katedrála s ambity, od r. 1174

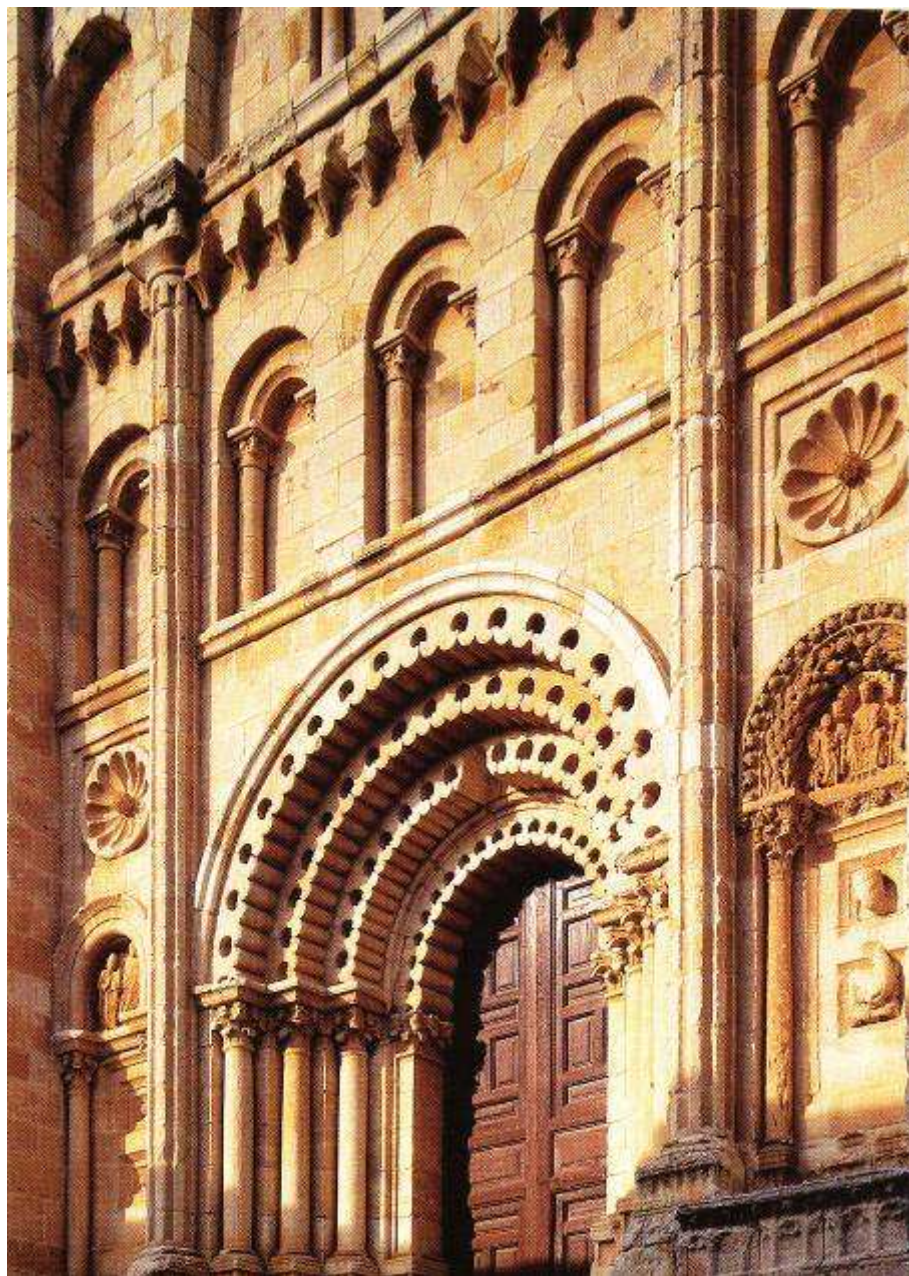
Silva, klášter S. Domingo, rajský dvůr, pol.12.stol.

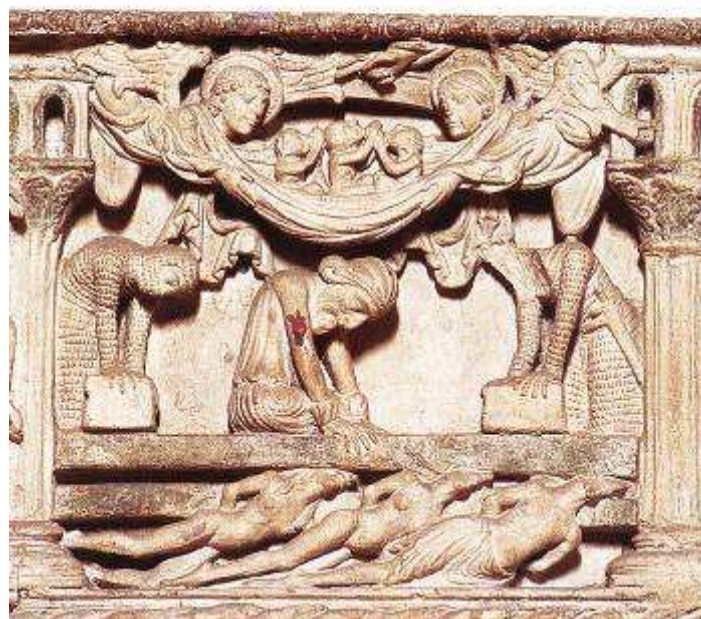
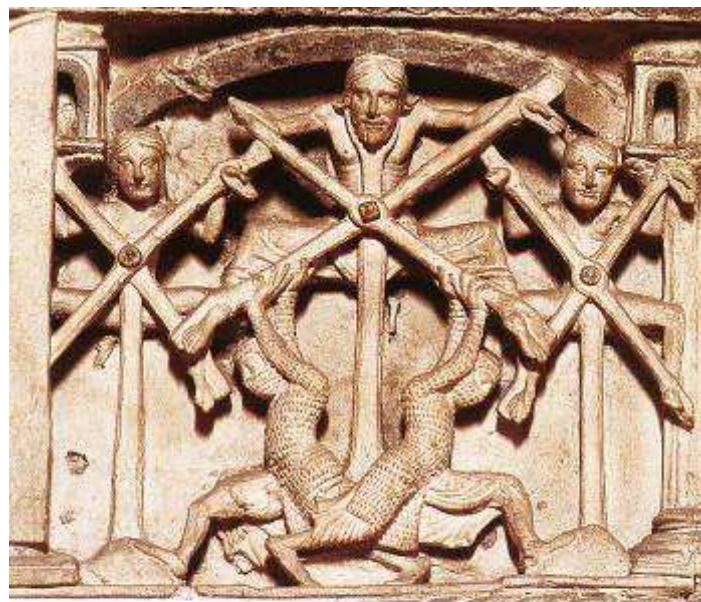
Frómista, SW.- Matin, hlavice mezilodních arkád, kol. 1180

Ripoll, opatsví S. María, záp.průčelí, 2.pol.12. stol.

Zamorra, západní průčelí katedrály 1151-1171

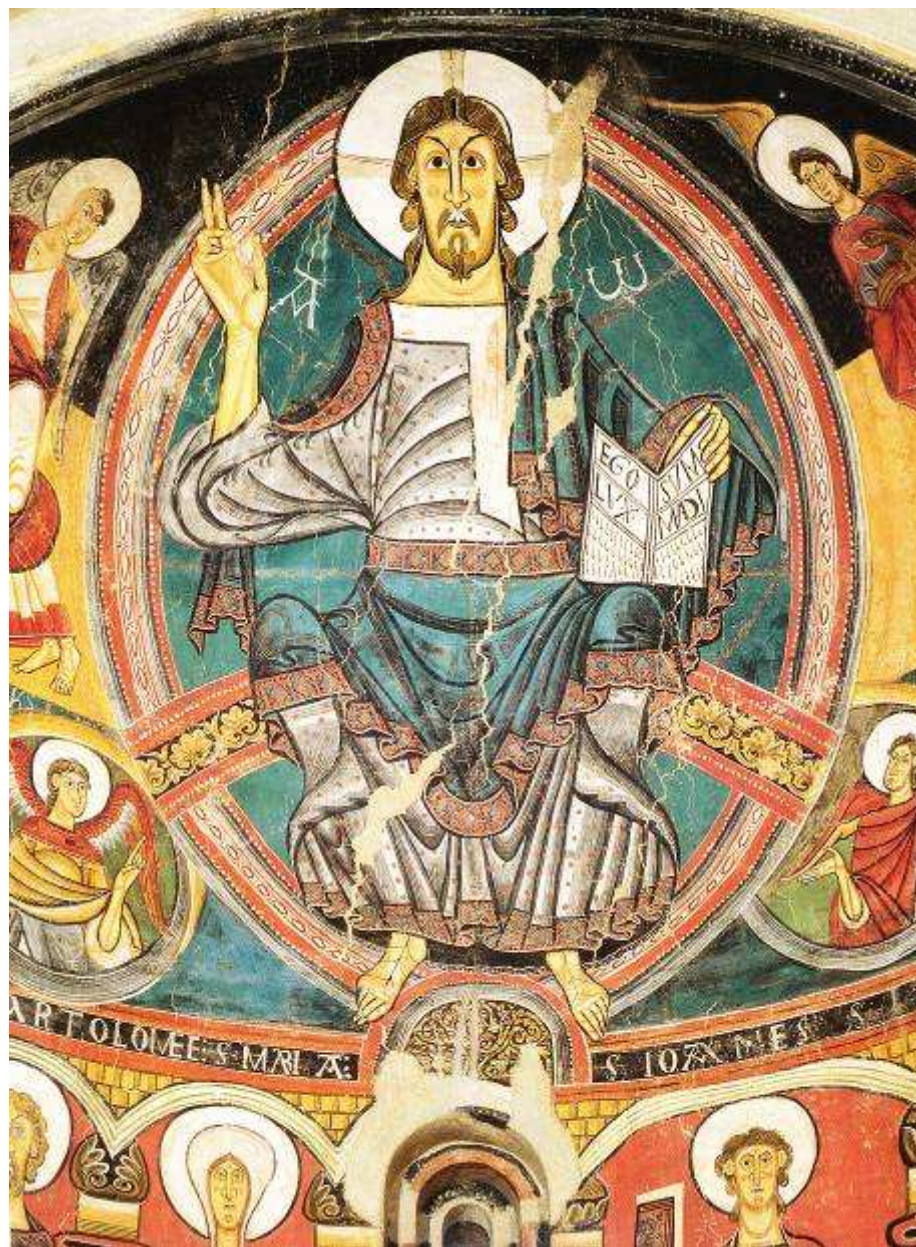
Avila, bazilika sv. Vincenta, reliéfy z hrobky světce, mistr Matteo, 1190

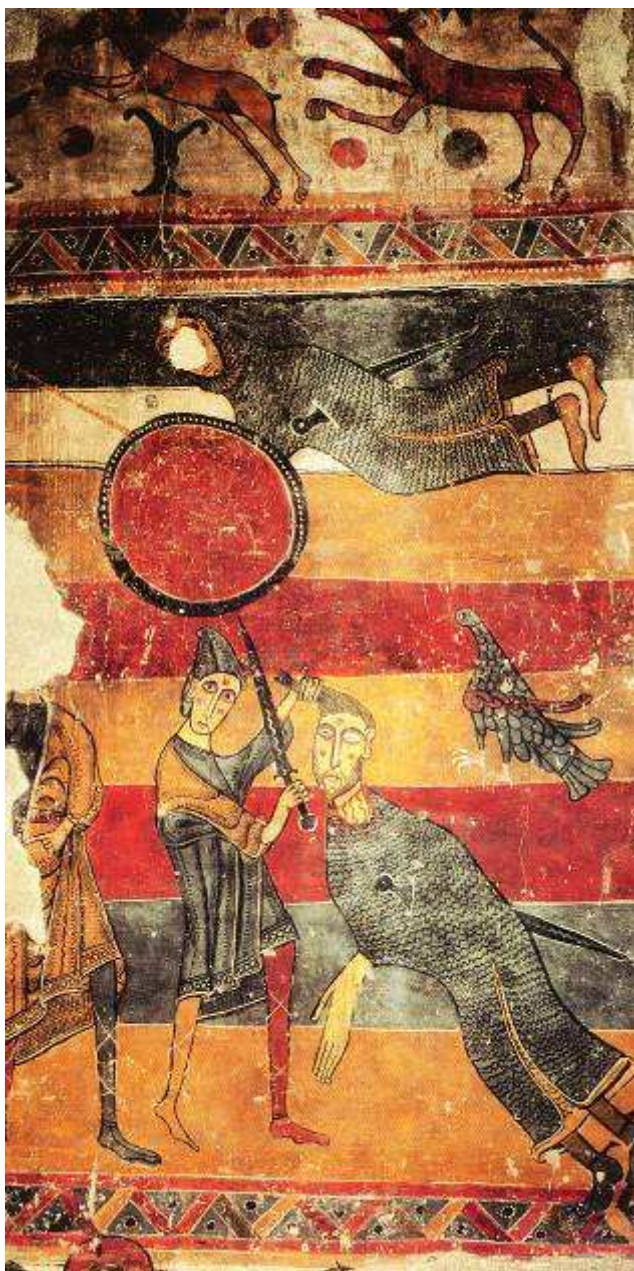
Santiago de Compostela hlavní portál přelom 12.13. stol.

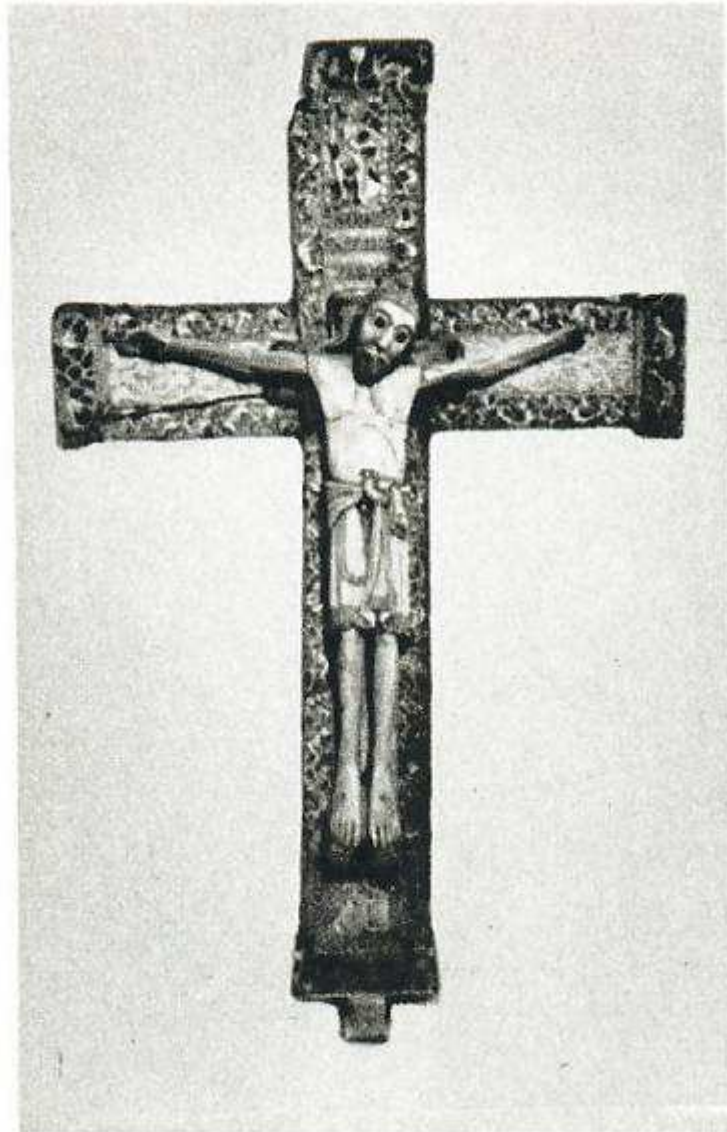
Tahull (Barcelona), kostel S. María, dřevěný pol. oltář, 12.stol.

Tahull, S. María,(Maj. Krista), kol. 1123

Tahull, S. María, David a Goliáš, kol. 1123

Kříž ze slonoviny, 12. stol. Museo Arq. nacional, Madrid

Hedvábná tkanina, 12. stol. Londýn, Victoria and Albert Museum